

SZÁZ ÉVE SZÜLETTEK HUSVÉTH LAJOSRÓL

HERCEG JÁNOS

Husvéth Lajos száz év előtt született, illik megemlékezni róla. Éppen nekem, mert a bácskai festők között ő állt legközelebb hozzám rokoni kapcsolataink révén, miközben senkinek sem volt olyan idegen nekem a művészete, mint az övé. Világok választottak el szegénytől, miközben volt idő, hogy naponta együtt voltunk barátságos családi környezetben. Még azután is, hogy szoros barátság fűzött Konjoviához. Együtt nyaraltunk Mliniben, a kaszárnyszerű Zec-házban, ahol Kende is lakott. Lejjebb a domboldalon meg Dobrovićnak volt háza. „Lejössz?” – kiáltotta magyarul Milannak, s szegény Lajos féltékenyen nézett utánuk. A két szerb festő magyar beszéde ugyancsak egy másik világból hangzott a raguzai tájban. S Milan már ment is fehér vászon gyermekcsináló sapkában és rövidnadrágban, hóna alatt a vászonnal, vállán a festékesládával, hogy csakhamar beleveessenek a tenger visszfényébe. Lajos meg egyedül ment, hogy egy sziklát keressen. „Amíg nem kész a kép, addig ne jöjjön nekem haza!” – szólt utána szigorúan Sári, a felesége.

Kende még az előző évben, 1934-ben megírta róla ismertető tanulmányát, bőven sorjázva témáinak változatait: „Faluvég, kertek alja. Kukoricagóré, istállók, ólak. Békésen kérődző, meleg nézésű tehenek. Közöttük az aprómarha, büszkén lépegető kakas, pettyes tyúk pelyhes csibéivel . . .”

S aztán Segantinivel példálózott, és megállapította, hogy Husvéth Lajosnak még nincs meg a maga formanyelve, de fiatal ember, alig negyvenéves, majd csak kibontja tehetségét. Csupa meleg baráti jelző között figyelmeztetve, hogy „fejlődése a mi fejlődésünk, amire az egész magyar kisebbségi társadalomnak szeretettel kell felfigyelnie”.

Arról már nem szólt, hogy talán Oláhon és Balázs Árpádon kívül senkinek se volt olyan közönségsikere, mint Husvéth Lajosnak. Pedig nem is volt nagyon termékeny. Lassan, megfontolva dolgozott, néha napokig elmélázott egy-egy témán a messzibe nyúló tájon, vagy a csatornát szegélyező akácfákon, minden

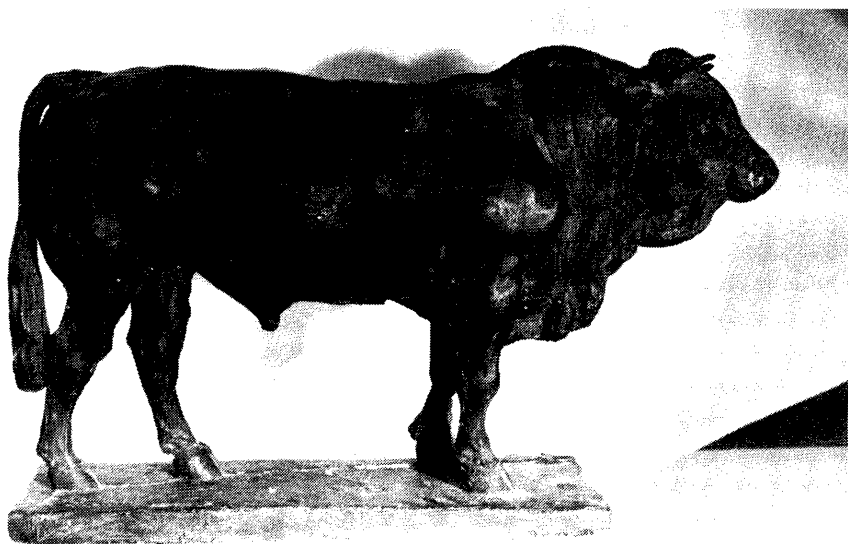
apró részletet gondosan „kidolgozva”, s a maga reális színérzékével ábrázolva. Ezt a valóság-hűséget el is várta tőle a közönsége, mintha éppen az ilyen ábrázolás lenne a művészet elsőrendű feladata.

És ő is ezt tartotta, az ábrázolást a legfontosabbnak, ahogy talán rövid akadémiai tanulmányaiban ez maradt meg benne. Mert alig került fel Pestre, kitört az első világháború, s amikor évek múlva hazakerült, a helyét se találta az impériumváltásban. Családi gondjai ugyancsak megnőttek, el kellett osztani testvéreivel az örökséget, s így kereskedelmi érettségijével és semmibe veszett tiszti rangjával kinn, a várostól távolra eső tanyán rendezte be magányát. Onnan ment néhányszor pár hétre a szolnoki művésztelepre, hogy az állatfestőként ismert Zombory Lajos hatása alatt még csak megerősítse eredendő témakörét. Nem tartozott ugyan a „sontagsmahlerek” népes táborába, nem műkedvelésből, hanem eredendő szenvedéllyel dolgozott. Azon a néhány kiállításon, Becskereken meg Szabadkán komolyan számon tartotta a céh. Ahogy Zomborban is elismert festő lett, hiszen már az iskolában csodagyerekként hívta fel magára a figyelmet. Kenyérbélből gyúrt apró figurákat formált, mint aki szobrásznak készül, s csak később kezdett festeni. S hogy a mintázásban is megőrizte a tehetségét, azt a tényt meggyőzően bizonyítja néhány mellszobra, köztük Margalits Edée hátrahagyott életművében a zombori vagy szabadkai múzeumban, nem is tudom már. És közben sperlemezből vágott apró figurákat festett, legtöbbször gombosi vagy doroszlói népviseletben, hihetőleg merő passzióból csupán.

Különben is volt egyféle kicsinyítő komplexuma, amit Juhász Árpád hagyott rá, a később preraffaelitákhoz csatlakozott zombori festő, aki képes volt bélyeg nagyságú tájképet rajzolni, a távlatot is meggyőzően érzékeltetve, ahogy most munka közben felnézek a falra egy ilyen miniatűr alkotására. A valóság-hű ábrázolást is mintha tőle örökölte volna Husvéth Lajos, amit régen maga mögött hagyott a kor már abban az időben, ábrázolás helyett a kifejezés eredetiségét előnyben részesítve.

A háború alatt 1941-től 44-ig néhány kollektív kiállításon mutatkoztak be Budapesten is a Délvidéki Szépműves Céh tagjai, akik között jó néhányat maga mögött hagyott Husvéth Lajos, de ő maga nem állított ki közöttük. Legalább én nem emlékszem, hogy ott lett volna. Pedig a harmincas évek derekán egy-két évre felköltözött Budapestre, és önálló kiállításon is bemutatkozott. Hogy felfigyeltek volna rá, nem tudom, mert akkor éppen megint megrontotta viszonyunkat a felesége.

Majd csak évek múlva írok megint róla, most már terjedelmesebben a Kalangyában, Papharkay Dénes név alatt. Hogy ne vádolhasson senki rokoni elfogultsággal. „Husvéth művészetében a magyar Bácskát találjuk – írtam időszerű hangulatban –, úgy, ahogy ennek a kornak alföldi festői ezt a széles horizontú tájat akácfáival, eperfáival, buján felcsillanó vadvizeivel ábrázolják . . . Délvidéki magyar művészeink között éppen ezért ő a legfelszabadul-

Husvéth Lajos: Bika (gipsz), 1932

*Husvéth Lajos: Szántóföldi pihenő (olaj), 1935–1940
(Németh Nimród felvételei)*

tabb. A bácskai falvak emberei, a paraszti élet megnyilvánulásai jelentik témakörét, s amint azt a kört túllépi, éreznünk kell, hogy idegen, számára ismeretlen területre tévedt . . . Bácska opálos fényben és az ő művészetében, alakjai is ünneplőbe öltözöttek, s a táj napsütésben vagy a hó fehér csillámlásában éled újjá az ő művészetében.”

Bla-bla, közhelyek parádéja, amit csak az enyhít a lelkiismeretemben, hogy jót akartam, barátságot és békességet. Sári veszélyes intrikáit is elhárítani, persze eredménytelenül.

Barátságunknak megint Milan állta el az útját. Nem is azzal, hogy tett volna vagy mondott volna valamit ellene, hanem azzal, hogy művészete magasan fölébe nőtt szegény Husvéth Lajosnak.

S amit máig nem felejtettem el, utolsó szavai a kórházban: „János, vigyél engem haza . . . Maga, Sári, hallgasson, nem akarok itt meghalni!”

Amikor híre kelt, hogy városunk, Zombor önálló galériát nyit Konjovicsnak, Husvéth Lajos már nem élt. De az özvegye mindent elkövetett, hogy ezt megakadályozza. S hogy nem sikerült, azért is engem okolt.

Szabadkának is azzal ajánlotta fel Husvéth Lajos hagyatékát, hogy a bácskai-ságát hangsúlyozta, amit természetesen nem vont kétségbe senki. Bela Duranci megértése és jóindulata folytán mégis otthonra talált a Husvéth Lajos jelentőségét bizonyító hagyatéka. Családomban meg rokonszenves emberi alakjának emléke maradt meg máig.

A FALUSI UDVAR IGÉZETÉBEN

BELA DURANCI

Száz évvel ezelőtt, 1894. szeptember 1-jén született Zomborban földbirtokos családban Husvéth Lajos, a síksági város pittoreszk környezetének festő krónikása. A világ felfedezésére, akárcsak a többi gyerek, ő is a falusi udvarban indult el, a végtelen síkságon és a tanyavilágban érezte magát otthon, csodálta a szép járású lovakat és a lómha ökrök roppant erejét. Gyermekkori élményeinek e szegmentuma művészi munkásságának ihlető forrása maradt élete végéig. Festészeti motívumait kizárólag ebből a szűk körből merítette, ezért nevezhették „a bácskai síkság költőjé”-nek. Persze nem a képzőművészet-kritikusok hívták „így, hanem az ihletett literátorok, akiket elbűvölt a képeken látott táj, a festményeken „elmondott történet” szépsége. Száz évvel ezelőtt divat volt a műalkotások effajta megközelítése, s ez a művészetfelfogás még jó ideig tartotta magát, úgyhogy Kernstok Károly találóan állapította meg 1910-ben: „Az átkos Ausztria, Bécs politikai küzdelmek idején felszínre volt a cigány- és a gatyapiktúra, jött a feudális reakció, és meg lettek pingálva a nagy díszülések,

a díszmagyar felvonulások, általános nagy gyönyörűséhajok közepette . . .” (Pasuth Krisztina: *A nyolcak festészete*, Corvina, Budapest, 1967.)

A szülők valószínűleg a divatos „gatyapiktúra” hívei voltak, amelyen a divatos alföldi festészet tetszetős motívumait kell érteni, ezért nem ellenezték fiuk pályaválasztását, sőt segítették a tehetséges gyermek festői kibontakozását. Vagyonuk és társadalmi helyzetük megengedte, hogy ne olyan pályára küldjék, ami majd kenyérkereső foglalkozása is lesz, hanem olyanra, amelyet kedvtelésből űzhet. A zombori múzeum custosa, Hedviga Hofman szerint Husvéth Lajos a zombori Steiner Lajos (1855–1937) magán „festőiskolájában” tanult. Steiner Lajost festőként nem sokra becsülték, „címfestő üzemen belül működtetett egyféle tanfolyamot kezdők számára. Számos zombori festő – Juhász Árpád, Mály József, Kálmán Péter, Stojan Lazić, Husvéth Lajos – tőle tanulta meg a mesterség alapjait” (Hedviga Hofman: *Zombor festészete 1900–1944*. In: Miloš Arsić: *A Vajdaság festészete 1900–1944*. Modern Művészetek Képtára, Újvidék, 1991).

Steiner Lajos Sopronban született, majd a budapesti iparművészeti iskolába járt, s 1882-ben a bécsi művészeti akadémiára iratkozott. Még az évben Zomborba került, ott élt haláláig. A festészet mellett a kifizetődőbb címfestéssel is foglalkozott. Dušan Škorić művészettörténész szerint Steinert a színházépítés vonzotta Zomborba. Az épület díszítőelemei mellett a mennyezet allegorikus figuráit is ő festette meg. Tárlalát azonban 1902-ben nem fogadta kedvezően a kritika. Mindent összevetve, az ismertté vált zombori festők *első* tanítómesztere nem örvendett nagy tekintélynek, még a kisváros képzőművészeti életében sem.

Husvéth Lajos gyermekkori munkái nem maradtak fenn, annyit azonban tudunk róluk, hogy már 1906-ban „állatfigurákkal” hívta fel magára a figyelmet. Ezt bizonyítja az 1908-ban készített *Lófej* is, amely a jellegzetes jegyek kiemelésének, a pontos megfigyelésnek a készségéről és tudatos modellálásról tanúskodik, ami – tekintve, hogy az alkotó ekkor még csak tizenkét éves – igen figyelemreméltó, sőt meglepő. Nem tudjuk, hogy a festő Steinernek mekkora szerepe volt abban, hogy felfedezze tanítványának szobrász-tehetségét, az azonban bizonyos, hogy Husvéth Lajos foglalkozott szobrászattal, 1913-ban pedig egyenesen Stróbl Alajos (1856–1926), a tapasztalt pedagógus és népszerű szobrász ajánlásával készül az akadémiára. Nem lehet tudni, miért hallgatott Husvéth Lajos mégis inkább Balló Edére (1859–1936), és miért iratkozott festészeti szakra. Csak feltételezhetjük, hogy azt sugallták neki: egy leendő festő-mázoló műhely és tisztítóüzem tulajdonosának könnyebb és tisztább szabadidő-tevékenység lesz a festés, mint a szobrászkodás. A háború kitörése félbeszakította akadémiai tanulmányait, s a szolnoki művésztelep szobrászainak társaságában folytatódik művészi pályája. Ekkor, 1932-ben formálja meg kiváló szobrait a háziállatokról, mint amilyen a *Svájci bika* vagy a *Ló (vázlat)* címet viselő. E két alkotása a sajtóságos szobrász kiváló munkája, nem úgy, mint az

ugyanekkor keletkezett a *Feleségem* című szobra, amely a kevésbé sikeres próbálkozásai közé sorolható. Ha szobrásszá vált volna, ma már tudjuk, ő lehetett volna a két világháború közti vajdasági képzőművészet egyetlen, állatfigurákat megformáló alkotója, s mint ilyen, sajátos, jelentős egyéniség. Miért fordult el a szobrászattól, amelyben kiválót alkothatott volna, s miért vállalta inkább, hogy festőként egy lesz a sok közül? Három évvel halála előtt, 1953-ban azt nyilatkozta: „Jelenleg nem szobrászkodom, mert az soha nem vezetett jóra, ha az ember az egyiket is, a másikat is csinálja.” Kijelentése nem oszlatta el a talányt.

Szobrászat iránti vonzalmát azonban nem tudta egészen elfojtani, s talán ezzel magyarázható, hogy művész eszményképét egy szegedi építészben és festőben, Zombory Lajosban (1867–1933) találta meg. Zombory Lechner Ödön műszaki rajzolója volt, később ismert építész lett, s a szolnoki művésztelep alkotói köréhez csatlakozott. A síksági tájat ábrázolta mesterien, különösen lovakat festett nagy műgonddal és lelkesedéssel. Az 1917-ben megrendezett Ernst Múzeum-beli kiállításán fedezhette fel Husvéth Lajos a hozzá közel álló képzőművészeti nyelvet. Mert alkotóként őt sem érdekelte a parasztházak udvarának lakóin kívül más, festett nagy testű ökröket, teheneket, bikákat, lovakat éppúgy, mint könnyeden röpködő tollasokat: kakasokat, libákat, kacsákat, csibéket . . . „Modelljeit” rajzolva mesterien ragadta meg a pillanatot, a nekifeszülést vagy a könnyedséget, egy-egy mozdulatot lesett el, néha viszont történetet „beszélt el”, mint amilyen a *Lovak az itatónál*, a *Delelés*, az *Ökrök a szalmakazalnál* vagy a *Tehén borjúval* című képeken. Mindig az állatfigurák dominálnak munkáin – a táj csupán háttérellem. Kiváló rajzoló és nagyszerű formaművész volt, a vajdasági szobrászat ígéretes tehetsége veszett el benne.

Husvéth Lajost vérmérséklete és egész személyisége a parasztházak udvarához kötötte, a síksági tájhoz, a növényekhez és állatokhoz, a látóhatár végteleljéhez, az égbolt tarkaságához. Amikor előre elkészített, több rajzhoz elegendő kartonjával kiment a természetbe, valójában a magányt kereste, a „semmibe” menekült. Festő voltát sem élte meg soha társadalmi pozícióként. Nem kapcsolódott be a modern művészetek sorskérdéseinek taglalásába, nem csatlakozott csoportokhoz, de időnként kiállította munkáit. Az európai avantgárd törekvések és a hazai képzőművészeti események nem érdekelték. Petar Dobrovićtyal (1890–1942), a temperamentumos lázadó festővel barátkozott, függetlenül attól, hogy vérmérsékletük különbözött, s becsülte az új utakat kereső festő barátokat is, mint amilyen Milan Konjović (1898–1993) vagy Ivan Radović (1894–1973) volt, akik aktívan kivették a részüket a képzőművészeti élet alakításából. Husvéth Lajos 1931-ben részt vett a becskereki művésztelep munkájában, de ott sem került előtérbe szervezőként. Az egyszerű és visszahúzó ember életét élte festőként is, akit teljes mértékben kielégített az őt körülvevő világgal és a „modelljeivel” folytatott párbeszéd. Emberek ritkán láthatók a képein. A látvány ragadta meg, őt igazán csak a motívumok érde-

kelték, nem foglalkoztatták a modern művészetek kételyei, az izmusokkal nem törődött, magát pedig naturalistának mondta. Opusának legjobbjai közé kisméretű képei tartoznak, melyeken a látás frissessége a lelkesedéssel ötvöződik, néhány szobra pedig alkotói tehetségének és formaérzékenységének ékes bizonyítéka. A vajdasági városokon kívül Belgrádban is kiállította munkáit (Harcosok Otthona, 1935 decembere, 94 olajfestmény, 40 vázlat, 5 szobor), s a kritika elsősorban szobrait dicsérte.

Husvéth Lajos, a magányos festő a két háború közötti vajdasági festészetbe a szülőföldszertet megkésett impresszionista képeivel írta be a nevét, mesteri rajzkészséggel és gazdag koloritással a megélt látványt ábrázolta kartonjain. Ebben különböznek munkái az anekdotikus és édeskés, békésen tetszetős, a vidéki klientúra számára készült „alkotások”-tól. Kisméretű képei arról tanúskodnak, hogy alkotójuk valódi átszellemültséggel készítette őket, melyek a mára végképp eltűnt bácskai síkság őszinte ábrázolatai, de azt is mondhanánk, hogy festményei olyanok, mint egy nefelejcsescokor, mert dokumentumértékük és poétikus üzenetük egyaránt fontos. Husvéth Lajos igazi festőművész volt, de mindvégig háttérbe szorították, aminek indítékai számunkra ismeretlenek. Festő kollégája, Milan Konjović tudta ennek is az okát. Szemernyi lebecsülés sem volt a szavaiban, amikor róla beszélt. Tisztelte Husvéth Lajost, a tehetséget, de nem bocsátkozott olyan találgatásokba, hogy mi lehetett volna belőle, ha . . .

Husvéth Lajos 1956. december 18-án halt meg Zomborban. Az idő tájt alakultak Vajdaság-szerte a művésztelepek, résztvevői csodálattal fordultak a szülőföld festői felé. Hagyatéka 1970-ben került Szabadkára a Városi Múzeumba, ahol első, egészet alkotó szegmentuma lett az akkor aktívan dolgozó, a vajdasági magyar képzőművészetet kutató osztálynak. Ennek a gyűjteménynek az anyagából rendezték meg 1994. október 14-én centenáriumi kiállítását, melynek custosa és az alkalmi katalógus írója Branka Šadi volt.

T. É. fordítása

A SZOBORTEREMTŐ BARANYI KÁROLY

BORDÁS GYŐZŐ

Száz évvel ezelőtt született Baranyi Károly. Egyidős a vajdasági szobrászattal, máig legjelentősebb egyénisége is. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az itt élők közül senki sem emelkedett azokba a magasságokba, mint ő. Nem véletlen, hogy szobrot készített Ikaroszról. Érezzük, az ő *Ikarosza* sohasem repül fel, mert feszülő izmai görcsbe rándulnak. A szobor így a vágy és az akarat

szimbóluma, de a keresztre feszülésé is. A zimonyi repülősök laktanyájának 1938-ban készített szobra előtt több Krisztus-fejet is megfaragott, de a kínszenvedő gyötrem ott ül *Dózsája* arcán éppúgy, mint az *Albán férfien* vagy a *Katonatípusén* is.

Monumentalista, szögezték le az első kritikákban, de ma ezenfelül konstruktivizmusát említhetjük az első helyen, mert mintha az érettségi utáni orvostanhallgató éppen anatómiai ismereteit kamatoztatta volna leginkább a szobrászatban. Mint konstruktivitását a szerkezet érdekelte és ihlette: a gerinc, a bordák, a szálkák és a mértani alakzatok, a kocka, a téglalap, a gúla, a kúp. S a láb helyett néha a kerék.

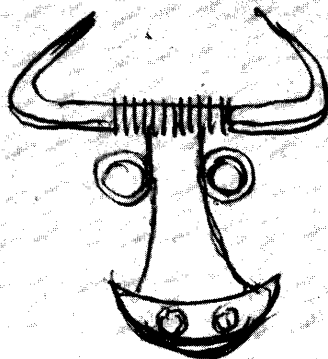
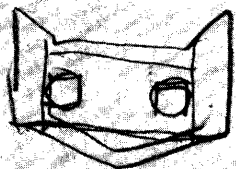
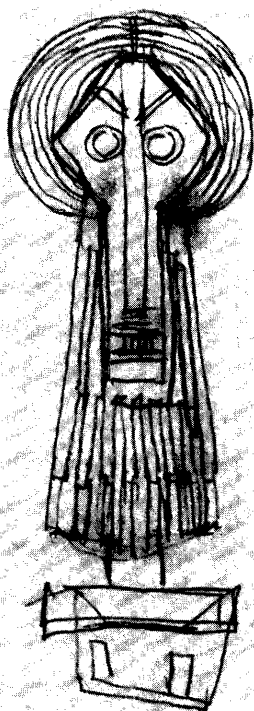
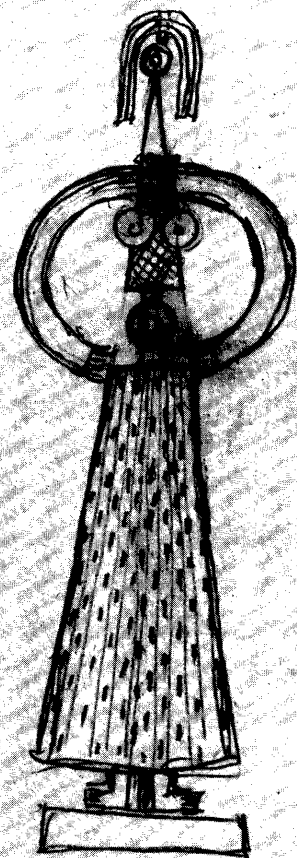
Baranyi szobrai tehát belelátnak a testbe, szinte gépi mozgásba hozzák őket, s innen, hogy szobrai gépembernek, gépmadárnak, gépállatnak látjuk. Ökörfeje „csak” mértánian megformált szarvából, rácsalakzatú homlokból, szemekből és orrlyukakból áll. S abból az egymásba feszülésből, abból a húzó és feszítő erőből, amelytől szobor lesz a szobor. Az *életgondok szorításában* című munkájában fejet fog satuba, s „szorítja” olyannyira, hogy érezzük, a következő pillanatban már pattannia kell. A házasság igája pedig crős, faszerkezetű járomban mutatja a két vergődő fejet.

A satu és a járom is a lázadást feltételezi éppúgy, mint ahogy az élet nagy igazságát kimondó *A nagy hal megeszi a kis halat* szoborcsoportjában, de ezt sugallja a felborzolt *Macska* vagy segélykérőn gágogó *Libája* is. *Haragos férfifej* című munkáján nagy fejes szögek sűrű sokasága a haj, s ugyancsak szögekből a szemöldök és a szakáll is, a szájban a fogak helyett apró léckerítés vicsorít.

Az *Ikarosz* még a magasba kívánczolt, utolsó, be nem fejezett szobra pedig egy álló asszonyt ábrázol, aki testéből kitepte fejét, és két kezével a magasba emelve kiáltja világgá fájdalmát. Köztérre kívánczó szobor lett volna ez is, mint minden Baranyi-alkotás, nem a művész tehet róla, hogy Európa-szerte több szobra található, mint itthon. Ha jól tudom, palicsi szoboregyüttesén és a temerini iskola előtt fölállított nagyszerűen leegyszerűsített és stilizált *Bölcnyén* kívül más köztéri szobra nálunk nincs is. Mindazt, amit ránk hagyott, ma is csak a temerini emlékszoba őrzi: a szakállas Ádámot és a szemérmes Évát a csodálatos fa alatt – ahogyan Pap József fogalmazott versében –, az *Oroszlánt*, amelynek feje sugaras sörényével egyben napra is asszociál, bizonyítékául, hogy számára a formák sohasem csak egyetlen alakká tárgyiasulnak, s a *Ritmus* című is, amelyben férfi és nő, nő és férfi egyetlen tánclépésben egyesül. „Motívumait, formaelemeit a nagyvárosok mindennapi valóságából veszi – írja róla budapesti méltatója, Kerékgyártó István. – A kerék, a csavar, a satu, az elektromos tekercs, a fogaskerék, a dugattyú, a traverz szoboralkotó elemmé válik nála, s legjobb műveiben plasztikai jellel egyszerűsödik. De Baranyi korántsem technikaimádó. Tudja, hogy ember voltunkat szegényítenénk, a legkáprázatosabb technikai csodák ellenére is sivár lenne környezetünk, ha nem őriznénk kapcsolatunkat a természettel, a folyamatosságot az emberi történelem évez-

1967. F. 12.

redeivel, ezért gépi civilizáció szobrászatát az archaikus művészet, a népművészet inspirációival gazdagítja. Konstruktíói egyszerre utalnak emberre, állatra és gépre: jelszerűvé egyszerűsített motívumai, formaelemei egyszerre gyökeresnek a technikai világ valóságában és a népművészetben.”

Tegyük még hozzá: Baranyi Károly figuratív szobrai sosem a modellhez igazodnak, csupán jellemző vonásait emelik ki, így nem a hasonlóságra való törekvés, hanem a mondanivalóhoz hű, öntörvényű komponálásmód határozza meg. Konstruktivizmusa és monumentalitása összefüggő kettősség, s tele reflexióval a világunkról, amelyet mint a látvány jutalmát kínálja nekünk. S mint ha szikár geometrikus formái mindig valami ellen szólnának.

Születésének kerek évfordulója nemcsak a művészt, az embert is elénk idézi, ahogy verbázi gimnazistaként még ecsettel a kezében ott cselleng Pechán József műtermében, majd ugyanitt csodálhatja meg későbbi mesterének, Medgyessy Ferencnek korai munkáit. Az első világháború Farkas Bélával, a főhadnagytárrsal és Oláh Sándorral hozza össze. Azok festenek, ő meg síremlékeket farag. A fordulat után Pesten kezd kibontakozni, s állít ki először 1919-ben. Majd Amerika a vágya, ahova Hamburgból szeretne kijutni, de nincs hajós, aki átvinné. Így megváltozik az úticél, két év következik Párizsban, ahol a készülő iparművészeti kiállítás kilencezer szobrászának az egyike, de örök életre megtanulja az architektúrais szobrászat minden szabályát. Ezután ismét Pest, Pantoktai Farkas Béla műterme, Stróbl Alajos és Medgyessy útmutatásai, kiállítások a Múcsarnokban, a Nemzeti Szalonban és a Műbarátban, elismerés a *Csók* című kompozíciójáért, de mindez számára kevés. Szülővárosába, Újvidékre tér vissza, amely ekkor épül igazából, mert a szobrász fantáziát lát benne. Apja évtizedekkel korábban innen irányította a čortanovci alagút építését, ő pedig most szobraival szeretné megteríteni az új város tereit.

Az itteni indulás több mint sikeres, rendre nyeri a pályázatokat, a Tanítók Otthonára megfaragja Đorđe Natošević szobrát, a Kereskedőkére pedig Mercurius hatalmas bronzszobrát, majd felesége, Zlata Markov-Srpkinja nevére pályázik, s nyer az Ikarossal. Közben Ivan Tabakovićyal közösen készített nagyméretű kerámiaja eljut a párizsi világkiállításra, ahol Grand Prix-t nyer. Feleségével kerámiai szakmaalapító lesz, s a báni palota szobrászati és kerámiai munkálatait is megszerzik. Úgy tűnik, Baranyi Károly művészi fejlődésének, sikereinek semmi sem szabhat gátat. Csak az újabb háború, majd '44 őszétől tizenkét évi távollét. Szegeden tengődik ekkor, s majd csak hazajövele után teljeseedik be az a korszak, amelynek reprezentáns megvalósulásairól már ejtettünk egy-két szót.

1978. március 13-án bekövetkezett halála után ránk maradt több mint nyolcvan számozott vázlatfüzete tanúsítja, mekkora energia munkált benne, s micsoda szívóssággal kereste vagy éppenséggel kísérletezte ki a legpuritánabb megoldást, amikor már elvenni nem lehet, hozzáadni még kevésbé.

A szobrászi kísérletező kedv mellett más tanulságokkal is szolgálnak ezek a füzetek. Mindenekelőtt a vallomásszerű feljegyzések, az 1965. március 15-én nyitott füzetében, amelyben ökör- és emberfejek, valamint baglyot és halakat ábrázoló kerámia-tervek sorakoznak, több feljegyzés is található. „Hogy szobrász legyek – írja –, nem volt elegendő a tehetségem, technikai tudásomat kellett bővítenem. Mit kellett megtanulnom? Először a kőfaragást, a fafaragást, a fémmegmunkálást, a gipsz- és bronzöntést, földégetést (terrakottát), porcelánkészítést, az aranyozást és ezüstözést. Mert minden anyagnak más a természete. Nem mindegy, hogy homokkőbe, csigakőbe vagy márványba faragom-e a szobrot. Meg kellett ismernem, melyik kő hat jobban a politúrokra, és melyik a kifejezőbb, ha vésővel dolgozom rajta. Ugyanez az eset a fával is. A dió sűrű, a hárs ritka. A dió alkalmas vésésre és politúrozásra, a hárs pedig a színezést bírja jobban. A tölgynek szép a struktúrája, de olyan részleteket nem lehet vele kihozni, mint a sűrű szövetű fából. Egyes fáknak olyan szép a mintázatuk, hogy maguk diktálják a kompozíciót, mert csak így jöhet kifejezésre szépségük.”

Ugyanennek a füzetnek a halvázlata alatt ezt olvashatjuk: „Ha terrakottával dolgozom, tudnom kell, hogy égetéskor mennyit zsugorodik, ha bronzba önténém, akkor a fény- és árnyjáték a döntő. De a patinára is gondolnom kell, meg arra, hogy az egyik fém fénye ne üsse a másikat. Legtöbbször tudni szerettem, hova kerül a szobor. A nagy fény ugyanis nyeli a részleteket, de erősíti a masszát, és nagy árnyékot vet. A gyenge világítás viszont öli a részleteket. Ezért fontos a méretezés.”

1973. október 23-ai dátumot viselő vázlatfüzetében ismét találunk, feltételezhetően interjúhoz készülődő feljegyzéseket. Ilyeneket például: „Nem szabad elfelejteni, hogy a szobor nem élő ember, hanem alkotás, ami a maga anyagában él.” Vagy: „A stílus a harmónia, a vonal, a sziluett és szimmetria konstrukcióba fűzve. A konstruálásban a legjobb tanító maga az emberi test. Az egyes testrészek kötése annyira ideális, hogy szobrászként csakis erre támaszkodhatok.” S egy másik helyen: „én a művet mindig architektonikusan érzem. A harmonikus egységhez igazítom”.

Hogy betekintést nyújtsunk Baranyi Károly vázlatfüzeteibe, évfordulója tiszteletére e számunkat ezekkel a tervekkel illusztráltuk.

AZ IKAROSZI SZÁRNYALÁSRÓL

BELA DURANCI

Száz éve, 1894. november 3-án született Újvidéken Baranyi Károly jeles szobrász és keramikus. Sáz év tünhet egy örökkévalóságnak, de lehet csak egy pillanat is – nézőpont kérdése. A szobrász számára mindenképpen „az örökkévalóság pillanata”: a hosszú és kitartó munkával létrehozott, az örökkévalóságnak szánt alkotása a pillanat ihletét sűríti magába. A szobrász számára az igazán maradandó alkotás az emlékmű. Mindegyikük azt gondolja, az lenne életének igazi, nagy lehetősége. Pedig nem így van, legalábbis mifelénk.

A huzatos vajdasági ég alatt az emlékműveket nem az örökkévalóságnak szánják, hanem sokkal prózaibb, efemer célok szolgálatába állítják őket. A történelmi eseményeket „díszítik” velük. Az elsősorban földműveléssel foglalkozó, békés lakosság vérmérsékletével szöges ellentétben áll, hogy a vidéket „harcos” emlékművek „ékesítik”, amelyek hadvezérekre, vérengzésekre, emberek közötti összetűzésekre emlékeztetnek. Az elmúlt száz év alatt nemcsak két világháború söpört végig vidékünkön, hanem egy „nem létezőnek” mondott harmadik is, amely elesett harcosainak éppen a napokban állítanak emlékműveket. A határok errefelé a múltban sűrűn „vándoroltak”, csak Baranyi Károly életében háromszor. Minden új rendszer ledönti az előző emlékműveit, és a sajátjait nyilvánítja örökkévalónak. Vajdaságnak így nincs is sok köztéri szobra.

Az elmúlt évszázad a vajdasági szobrászat történetében is fontos szerepet játszott, bár nem volt túl termékeny időszak, s csak mintegy ötven évet tarthattunk kreatív korszaknak.

Az első vajdasági szobrásznak Đorđe Jovanović (1861–1963) tekinthető, aki már 1895-ben megrendezi önálló tárlatát. Telcs Ede (1872–1941) 1893-ban Bécsben a Füger Aranyérem átvételén szabadkai művésznek nevezi magát. Majd három egyidős alkotót következnek: Baranyi Károly, Husvéth Lajos (1894–1956) és a festő Sava Ipić (1894–1958), aki szobrokat is készített. Baranyi Károlynak azonban a „piacon” a zimonyi születésű Milan Nedeljkovićtyal (1896–1947), valamint a mostari Vojislav Šikoparija-Ratimirovićtyal (1892–1966) kellett versenyeznie, aki 1932 és 1941 között élt itt. Az említetteken kívül még néhányan megfordultak ezen a vidéken – ennyi mindössze az alkotók névsora. Az igazsághoz tartozik, hogy a Vajdaságnak nincs is klientúrája, amely a szobrot mint öntörvényű műalkotást értékelné; az emlékművek nem a forma kedvéért jöttek létre, hanem az ideológia szolgálatában álltak.

Baranyi Károly kezdetben festőnek készült, ő maga mondja, hogy Medgyessy Ferenc szobrainak és Pechán József festményeinek 1913-ban megrendezett verbászi kiállítása felejthetetlen élménye volt. Baranyi autodidakta szobrász-

ként kezdte, s ebben közrejátszott az is, hogy feletteseinek parancsára Ukrajnától Olaszországig elesett harcosoknak készített síremlékeket. A háború után természetesen tökéletesítette tudását. Budapesten találkozott Pankotai Farkas Bélával (1885–1945), aki Németországban tanult, s rutinosan készített, elesett harcosoknak állított síremlékeiről vált ismertté; ő készítette többek között 1930-ban a budapesti Iparművészeti Múzeum előtt álló Lechner-szobrot is. Baranyi így emlékezett rá: „Az alatt a fél év alatt, míg nála voltam, egész fel-fogásom a szobrászatról megváltozott.”

Budapesti tanulóévei alatt sikeresen elsajátította az akadémista manírokat, s úgy vélte, kellő tudással rendelkezik már ahhoz, hogy elinduljon az ígért földjére, Amerikába. Azonban Párizsban megrekedt, s ott a Garnière-üzemben helyezkedett el. Újklasszicista épületekhez készített sorozatban díszítőelemeket, s közben a pedáns és aprólékos realista szobrászati lexikát szinte észrevétlenül váltja fel stilizált motívumokkal. Szülőföldjére 1925-ben tér vissza, feleségül veszi Zlata Markovot, de nem tér vissza Párizsba, hanem Budapest mellett dönt, ahol azonban a művészet éppen korszerűtlenné kezdett válni. A tehetséges Baranyi Károly ide-oda sodródik, tagja lesz a Független Képzőművészek Egyesületének, amely azonban nem az igazi értékek keresését tartotta fontosnak, hanem – mint Lyka Károly írja – „a tiszta magyar művészet szolgálataiba állott”.

Baranyi Károly a harmincas években visszatér a Vajdaságba, és művészileg teljesen magára hagyatva alkot. Sok megrendelést kap, pályázat pályázatot ér, és kapkodva dolgozik. Nincs ideje arra, hogy kigondolja magának a stílust, amelyet majd követ, így kizárólag belső sugallataira, ösztönös tehetségére hallgat. Idővel azonban az anyag kiváló ismerőjévé válik, kőfaragásra is vállalkozik, és kerámiával foglalkozik. Feleségével, Baranyi-Markov Zlatával (1906–1986) együtt állítja ki kerámiáit 1934-ben. Majd Ivan Tabakovićtyal közösen részt vesz a párizsi Világkiállításon 1937-ben, ahol kerámiapannóit Grand Prix-vel jutalmazzák.

Legtermékenyebb időszaka 1930 és 1941 között volt. Baranyi-Markov Zlata szerint (*Baranyi Károly élete és művei*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1974) ekkor sok síremléket és építészeti célokat szolgáló alkotást készített, épületekre tervez és kivitelez szobrokat. Munkásságának ezek a legjelentősebb alkotásai. Valószínűleg a síremlékek között is vannak kiválóak, de eddig még senki sem vállalkozott rá, hogy felkutassa őket Újvidék és más városok temetőiben. Munkáinak egy részét a második világháború végén más emlékművekkel együtt megsemmisítették. Pályájának végén a már idős szobrász az iparilag létrehozott elemek művészi összeállításával kísérletezett és sajátos konstruktivista kompozíciókat hozott létre, melyek közül kiemelkedik *A nagy hal megeszi a kis halat*, a *Család*, a *Bövény* és az *Oroszlán* című alkotása. Különösen az 1968-ból való *Oroszlán* és az 1970-ben keletkezett *Bárány II.* mutatja a kész elemek és a művészi formaelképzések összhangját.

A többé-kevésbé sikeres, ismert és még lappangó műalkotások sorából Baranyi Károly születésének centenáriumán ki kell emelni az *Ikaroszt* (1938), amely művészi tekintetben is időálló, s ma is a zimonyi repülőlaktanya parancsnokságának homlokzatán látható. Az épületet egyébként a verseci származású Dragiša Brašovan (1887–1965) tervezte.

Az *Ikarossal* Baranyi a modern szobrászat jeles alkotását hozta létre, melynek a művészi hatása tehetségének leglelkéből eredeztethető, s nagyformátumú alkotóhoz méltóan saját drámáját is megformálta, ugyanakkor az emberről beszélt általában. Szemből a szobor az emberi méltóságnak a monumentális kifejezése, a figura függőlegesen elhelyezett szárnyai a győzelemmámort hirdetik, oldalról szemlélve azonban egészen más látszik: a figura görcsbe rándulása, a tehetlenség, a vergődés. Ikarosz háta mintha oda lenne szögezve valamihez, s ez lehetlenné teszi, hogy valóban a magasba emelkedjen. Baranyi Károly az örök emberi kettősséget mutatta meg hitelesen, a szárnyalás és a röghöz kötöttség egyidejű drámáját.

Az *Ikarosz* a hagyományos és a modern formákat ötvözte, s reagált a művész mindennapi életének hozzá méltatlan eseményeire is (a pályázatra felesége, Zlata Markov-Srpkinja nevében jelentkezett), s mint ilyen, a két háború közötti képzőművészeti élet dokumentuma.

A mű mestrovíci ihletésű, de a forma már Baranyi Károly építészeti és szobrászati kísérleteinek eredménye. Felismerhetjük benne a keresztre feszítés ősi motívumát éppúgy, mint az Übermensch istenkísértő totemalakját, a szobor egy időben szimbolizálja az erőszakkal megszelídített rombolót és az építőt. Érezzük benne a közelgő kataklizma megsejtését, amelyben az ember addig elképzelhetetlen méreteken mutatja meg mindkét arcát.

Baranyi Károly „szárnyas ember”-e kétségtelenül a két háború közötti vajdasági szobrászat legkiemelkedőbb alkotása; emblémának készült, és műemlékké vált, a szerző és az egész emberiség emlékművévé. Az antik tragédia ma is kifejezi a mindennapokat. Ikaroszt a mitikus napsugarak a földre kényszerítették, de Baranyi Károly *Ikarosza* maradandó, örök érvényű alkotás, nem döntheti le semmi.

T. É. fordítása